

Nové poznatky o poloze a stavební podobě zaniklého minoritského kláštera v Čáslavi

Martin Tomášek – Jolana Šanderová

Jiřímu Starému (*1958–†2008)

New Information on the Situation and Construction of a Minorite Monastery, Now Defunct, in Čáslav

The royal town of Čáslav grew up on a site of a previous Přemyslid castle in the course of the 13th century. More recent written sources convey that a monastery hosted several Minorite communities, in 1291, 1307, 1322 and 1341. The monastery was thus probably established in the early period of the town's development, around the mid-13th century. It made an important contribution to the whole town until the outbreak of the Hussite wars. The monastery ceased to exist in 1421, at the latest, and was never restored. Even its ruins disappeared over the centuries, and it is not certain exactly where the monastery was situated. This article reviews the evidence available for more precise localisation of the original monastery complex. To start with, some written sources from the early modern age situate it in the south-east section of the town, in the vicinity of a square tower in the town walls. This part of the town and its fortifications has also yielded secondary architectural elements coming, beyond doubt, from a large Gothic sacred building, a monastery. Although archaeological research into the site has not been extensive, the evidence is unambiguous and consistent. No remnants of residential housing have been revealed. On the other hand, the site has repeatedly yielded soil with fragments of 13th and 14th century ceramics, both to its east and west. Could they possibly come from a large monastery garden, or did the whole plot of land by the town walls stand empty until the onset of the modern age? The latter appears more probable. As far as the location of the monastery is concerned, the authors of the article have come to the conclusion that it was situated, in all probability, between today's Spáčil villa (no. 175) and the Czech Brethren Church. Nonetheless, thorough archaeological research enabling a comparison of presumptions and reality has yet to be carried out in this area. Nothing new can be said about the building's appearance; however, the number and quality of the architectural elements excavated show that the monastery must have been among the most spectacular buildings in Čáslav in the 14th century.

Klíčová slova/keywords

minorité/Friars Minor – město/town – klášter/monastery – archeologie/archaeology

Předlokační osídlení a založení města

Město Čáslav náleží k městům, která svůj počátek hledají v době panování krále Přemysla Otakara II. (1253–1278). Nachází se v úrodné části okraje východních Čech v blízkosti Železných hor. Středověké královské město vyrostlo v bezprostředním sousedství vyvýšeniny zvané Hrádek, který byl v rámci přemyslovského státu správním centrem rozsáhlé čáslavské provincie. Počátky jeho osídlení však spadají minimálně již do neolitu (Tomášek 1999).

1) Tato terénní akce byla realizována autory tohoto příspěvku. Bohužel však dosud není dokončena nálezořádková zpráva a není tedy také k dispozici publikace.

Institucionální město vrcholného středověku bylo založeno na předpolí ostrožny, na níž se zmiňovaný Hrádek nacházel, a to nepochybně proto, že vlastní nevelká ostrožna svou velikostí neumožňovala umístění celého města o rozloze více než deseti hektarů. To, že město bylo založeno téměř „na zeleném drnu“, jak předpokládalo zejména starší historické bádání, a do svého organismu přejalo pouze románský kostelík sv. Michala spolu s dvorcem, který se zde snad nacházel, je nyní pravděpodobně již překonanou teorií (Malina et al. 1976). Archeologické výzkumy poslední doby přidávají do mapy předlokačního osídlení prostoru dnešního historického jádra Čáslavi další a další body. Můžeme považovat za pravděpodobné, že středověké město pohltilo nejen kostelík sv. Michala s dvorcem, ale také další svatyni dosud neznámého zasvěcení spolu s pohřebištěm, které se nacházely přibližně 100 metrů jihovýchodně od něj. To naznačují výsledky archeologického výzkumu, který proběhl v létě roku 2006. 1) Ten odhalil část pohřebiště, které předpokládáný kostel obklopovalo. Další podobné pohřebiště mladohradištního stáří bylo zničeno zemními úpravami v zázemí dnešních tzv. Hlaváčových domů (Tomášek 1996). Také vznik tohoto pohřebiště tedy spadá nejspíše do doby, kdy na Hrádku sídlila správa čáslavské provincie přemyslovského Českého státu.

Ti, kteří jako první rozměřili plochu středověkého města na domovní parcely, hradební pásmo a komunikace se tedy při jeho vyměřování potýkali s ne zcela prázdným prostorem. Z dnešního pohledu je zřejmé, že v organismu města pře-trval do dnešní doby pouze kostel sv. Michala, zakomponovaný do stavby gotického děkanského chrámu sv. Petra a Pavla, který je pod tímto zasvěcením znám až od roku 1359 (Sedláček 1874, 34 a 44; Malina et al. 1976, 67–69). Případná další původní zástavba musela spíše dříve než později novému osídlení ustoupit.

Nové město se svým půdorysem nevymykalo tehdy běžnému úzu a ve svých hradbách poskytl také útočiště klášteru mendikantského řádu, konkrétně řádovému domu minoritů. Ten se však stal živou součástí města jen na poměrně krátký časový úsek a po husitských válkách se postupně vytrácela i jeho stavební podstata.

Kláštery jiných řádů v nejbližším okolí mladého města

Pokud se alespoň rámcově zaměříme na působení mnišských komunit v prostoru, kde mělo nové město vzniknout a jeho obyvatelé měli hospodařit i v jeho nejbližším okolí, zjistíme, že zde řádoví bratři nebyli žádnou novinkou. V nedalekých Drobovicích od roku 1242 působili němečtí rytíři, jejichž komenda v Čechách patřila k těm významnějším. Ti měli také k roku 1310 právo podací ke kostelu Panny Marie na Hrádku v Čáslavi. Svou historií přestal tento konvent, stejně jako ten čáslavský, psát roku 1421 (Vlček – Sommer – Foltýn 1995, 220–221).

Čáslavští měšťané jistě také přicházeli do styku s mnichy z cisterciáckého opatství Nanebevzetí Panny Marie a sv. Jana Křtitele v Sedlci. Jednak proto, že opat tohoto kláštera měl od roku 1325 právo podací k jejich městskému chrámu sv. Michala, jednak z důvodů čistě obchodních, neboť opat pronajímal čáslavským měšťanům pozemky (Sedláček 1874, 32). Sedlecký klášter působil v kraji od roku 1142 a jako jediný se na rozdíl od dalších konventů v okolí dokázal po husitských válkách ještě pozvednout z trosk (Vlček – Sommer – Foltýn 1995, 328–335).

Druhým nejstarším řádovým domem v kraji byl poněkud vzdálenější klášter benediktinů ve Vilémově, který zde působil pravděpodobně od roku 1131. Také on padl za oběť událostem roku 1421 (Vlček – Sommer – Foltýn 1995, 685).

Vznik minoritského kláštera

Z důvodů nedostatku písemných pramenů bohužel nemůžeme vznik a vývoj řádového domu menších bratří podrobněji rekonstruovat. Vznik kláštera písemné prameny nezmiňují vůbec. Vymežit tuto dobu dobou samotných počátků města (tj. zřejmě padesátých let 13. století) nás opravňuje pouze srovnání s dobou vzniku dalších klášterů tohoto řádu v česko-polské řádové provincii (Praha 1232 (?), Litoměřice 1228, Kadaň 1234, Hradec Králové 1241, atd.; Hýbl 1896,

335–345) a fakt, že jeho umístění v organismu města odpovídá dobovým zvyklostem. Odkud ale mniši přišli, zda z některého z českých klášterů či z nějakého zahraničního, nevíme. Mnoho nám nenapoví ani skutečnost, že skupinka, která do Čáslavi přišla, měla náležet k přísnější části minoritské komunity (observantům), stejně jako v jiných českých městech, jako bylo Stříbro nebo Nový Bydžov (Hýbl 1896, 335–345).

Výpověď písemných pramenů o dění v klášteře

2) Výše uvedené údaje neznal
A. Sedláček, který založení kláštera klade až do roku 1354.

Minoritská komunita měla při svém příchodu do nedávno vzniklého města zcela jiné záměry než řádoví bratři, kteří již v kraji působili. Písemný pramen, který by se uceleněji věnoval dění v čáslavském minoritském klášteře, však není znám, proto jsme odkázáni jen na útržkovité zprávy. Zmínku o klášteře tak nacházíme až k roku 1291 – za provinciála Dětřicha, kdy se v Čáslavi měla konat provinciální synoda (Biernacki 1688, 240–246). Z tohoto údaje vyvozujeme, že v tuto chvíli už byl klášter po stavební stránce v takovém stavu, že zde účastníci synody po několika dnech mohli zasedat. Další synody pak dle Biernackého následovaly v témže místě ještě v letech 1307, 1322 a 1341. 2) Klášter byl tedy pro konání synod hojně využíván, což svědčí o jeho významu a snad také o stavebních kvalitách.

O událostech provázejících v čáslavském klášteře život menších bratří se pak z dalších písemných pramenů dozvídáme opět jen sporadicky, a to například o daru, který mu byl připsán, popř. o vstupu významné osobnosti do této komunity. Tak např. rok 1388 je zde zastoupen zápisem o darování platu 4 kop Prockem z Jelčan (Sedláček 1874, 44). Roku 1414 pak měl přímo v Čáslavi vstoupit do řádu Mikuláš z Kozlí, který roku 1421 odešel do kláštera v Krnově (založen 1273; Svátek 1990, 109).

Výše uvedený výčet zpráv je v této chvíli vším, co o dění v klášteře víme. Pokud byly nějaké zmínky o soužití minoritských bratří s obyvateli města v městských knihách, staly se obětí rozsáhlého požáru v roce 1522, který město i jeho písemnosti zdevastoval zcela zásadním způsobem.

Odchod řádových bratří

Více, než je uvedeno výše, se o životě v čáslavském klášteře z písemných pramenů už zřejmě bohužel nedozvíme. Další zmínky nám totiž dokladují už jen období, kdy byl po husitských válkách klášter opuštěn. Co se na jeho půdě dělo v průběhu husitských válek se můžeme pouze domnívat. Nejpozději při přestupu Čáslavi na stranu husitů (1421; Sedláček 1874, 44) mniši klášter opustili. Buď sami pod tíhou obav, mohli však být také přinuceni násilím. Každopádně po husitských válkách byl klášter v troskách a k návratu mnišské komunity již nedošlo. Pokusy jej obnovit byly celkem nevýrazné a tedy neúspěšné (Sedláček 1874, 45). Od husitských válek se tedy Čáslav vyvíjela bez vlivu jakéhokoliv řádového domu, který by měl sídlo v hradbách či na katastru města. Minorité se nevrátili a pokus o přeložení gymnázia z Německého Brodu, který znovuobnovili premonstráti ze Želiva, vyzněl nakonec naprázdno (Vlček – Sommer – Foltýn 1995, 193).

Trosky areálu v městském organismu

Na konci 15. století se klášter ještě objevuje v zápisech v městských knihách, ovšem jen za účelem přesné lokalizace jiných objektů. V roce 1496 je v klášteře zmiňována sladovna a o dva roky později ulice Klášterská (Sedláček 1874, 144, 44).

Dne 15. dubna 1522 se klášter dostal do zápisu o katastrofálním požáru, který město postihl: „... takže ten oheň, když se odtud jiný domové a stodoly zapalovaly, do města vskočil a vysoce a široce se po městě rozmohl ... že krom čtyř domů u šatlavy a dvoru za klášteřem a u zdi a krom šatlavy, pranýře a věže za klášteřem, do níž sázejí, všecko město z gruntu na staveních tak obecních, jako zvláštních tím ohněm násilným a nenadálým vyhořelo...“ (Sedláček 1874, 106). Zmiňovaná věž za klášteřem, „do níž sázejí“ by měla být např. podle Sedláčka (1874) atypická hranatá věž, která je dnes součástí městské fortifikace. Tatáž zpráva o požáru však také uvádí skutečnost, že „... též klášter v prostředku v krově vyhořel...“. Bohužel blíže nespecifikuje, zda se jednalo o krov konventu, či kostela a ani v jakém stavu před vypuknutím požáru klášter vůbec byl.

Klášter se pak ještě dvakrát stal součástí zápisů, a to při soudním jednání. Jednou, když Žofka z Onšova před svou smrtí odkázala 100 kop „do kláštera Matky Boží a na správu téhož kláštera 50 kop“, což se její dědic Jan Slavíkovec ze Slavíkova snažil opominout (Sedláček 1874, 44), a podruhé když roku 1580 byla Magdalena Černínová pohnána za zadržení platu k záduší kostela čáslavského. Ta se vymlouvala právě na skutečnost, že není výslovně uvedeno, o který kostel se jedná. Rada města pak ve svém zápise připouští existenci zbořeného kostela u kláštera, leč také říká, že i kdyby tam nějaký kněz byl, mše zde proběhnout nemůže (Sedláček 1874, 45).

Co se týká zániku klášterních budov, likvidace probíhala dle výše uvedených skutečností alespoň zpočátku pomalu, protože ještě ze zápisů po požáru 1522 byl klášter alespoň v rozvalinách. V roce 1580, kdy do jeho ruin odmítala investovat Magdalena Černínová, byl také jistě ještě viditelný.

Obr. 1
Klenební konzola s kolenovitým podseknutím v městské hradbě. Foto J. Šanderová.

Problematika lokalizace konventních budov

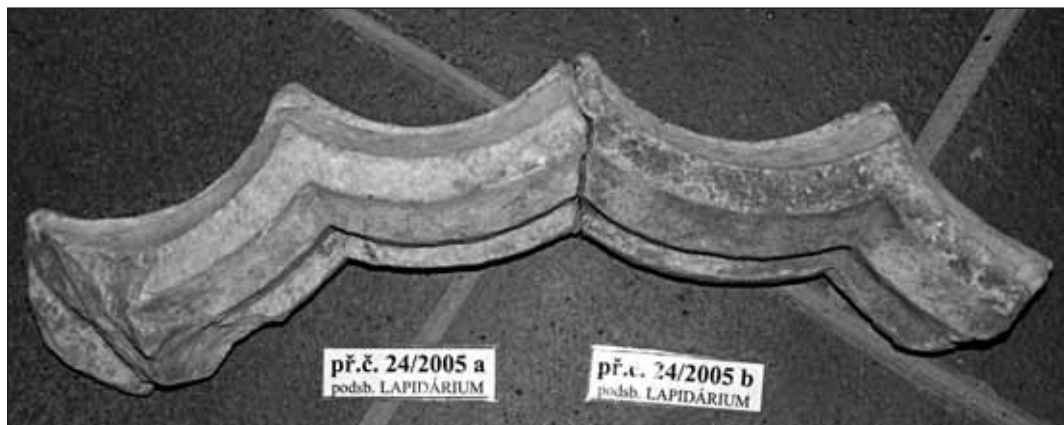
3) Klášterní budovy bývají např. umísťovány zhruba do prostoru, kde se dnes nalézá evangelický kostel (např. Vlček – Sommer – Foltýn 1995, 193).

4) Údaje čerpáme z rukopisného Soupisu domů, který je uložen v originále v Městském muzeu a knihovně v Čáslavi.

Dostupné písemné prameny, které byly uvedeny výše, nám neposkytnou sebemenší informaci o přesném místě, kde se klášter nalézal. **3)** Absence dalších pramenů, např. městských knih, nám pak neumožňuje klášter lokalizovat ani nepřímo. Zprávy, které se dochovaly o jednotlivých domech či parcelách, v drtivé většině pocházejí právě z období až po roce 1522. Z nich lze pouze usuzovat, že v severní části bloku, kde se měl klášter nalézat, byla již před požárem klasická městská zástavba, která zde kontinuálně pokračovala i po roce 1522, a nebo zde byla zmiňována alespoň pustá městiště. Ve střední části téhož bloku však informace o jakékoliv zástavbě postrádáme. V další části, kde se dnes nachází evangelický kostel, existovala zástavba nejpozději na konci 15. století. **4)** Jižní část bloku nelze vinou absence psaných zpráv nijak zhodnotit, alespoň pro naše zájmové období. Můžeme zde však alespoň z části využít výsledky drobných záchranných archeologických výzkumů, které zde známky klasické městské zástavby v námi sledovaném období vyloučily.

V nedávné době byl také učiněn nepochybně metodicky zajímavý pokus lokalizovat konventní budovy dle četnosti architektonických článků, které se dnes nalézají zazděné v tělese hradeb. Z trosek kláštera jich pocházelo jistě mnoho a nebyly z nejhčích. Ani dvě poměrně významné koncentrace, které byly v tělese hradeb identifikovány, však nelze použít jako definitivní argument (Starý, nepublikovaný rukopis).

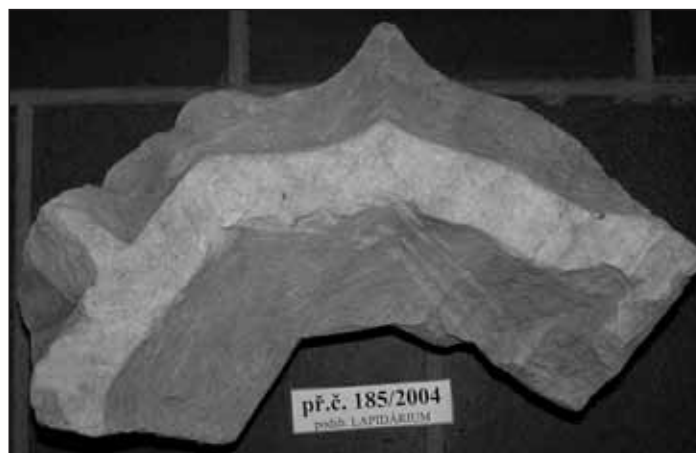
Obr. 2
Architektonické články z lapidária Městského muzea a knihovny v Čáslavi. Foto J. Šanderová.

Stavební podoba areálu

5) Sbirka Městského muzea a knihovny Čáslav, podsbírka lapidárium, př. č. 47/97, 185/2004, 41/2001.

Vlastní vzhled budov minoritského kláštera v písemných ani ikonografických pramenech zachycen není, archeologie k tomuto tématu zatím také rozsáhlejším terénním odkryvem nepřispěla. Podobu bývalého kláštera tak dnes zlomkovitě připomíná jen několik málo architektonických článků druhotně zazděných v tělese hradeb, nebo uložených v depozitářích muzea (obr. 1, 2, 3). **5)**

Obr. 3
Architektonický článek ze zázemí čp. 139. Foto J. Šanderová.

Výpověď archeologie

Metody archeologického výzkumu v jihozápadní části města, kde se klášter se vši pravděpodobností nalézal, dosud mnoho možností k uplatnění nenašly. Je třeba zmínit, že na části plochy v okolí evangelického kostela byl v sedmdesátých letech dvacátého století realizován geofyzikální výzkum (Malina et al. 1976, 150–151). Do hradebního pásma byly v této části položeny také některé ze statických sond, archeologicky dokumentovaných v souvislosti se zásadní opravou hradeb (Pavlů 1982, 75–160; Pavlů 1991, 119–137). Jiné pak byly položeny podél hradeb od prostoru Žižkovy branky po čp. 140. Za svého druhu povrchový průzkum snad lze nazvat již zmíněnou snahu po evidenci druhotně použitých pískovcových stavebních článků, které se nalézají v okolí předpokládaného klášterního areálu. Právě ruiny kláštera totiž byly ideálním místem, kde bylo možno takové architektonické články jako levný stavební materiál získat. Řada z nich se tak stala například součástí hlavní městské hradby, kam se dostaly při některé z oprav. Spolu s Muzejním a vlastivědným spolkem Včela Čáslavská jsme tak první dosud neznámé architektonické články dokumentovali v roce 1995 (Skálová – Tomášek 1996, 99–104), další pak ještě v roce 2000.

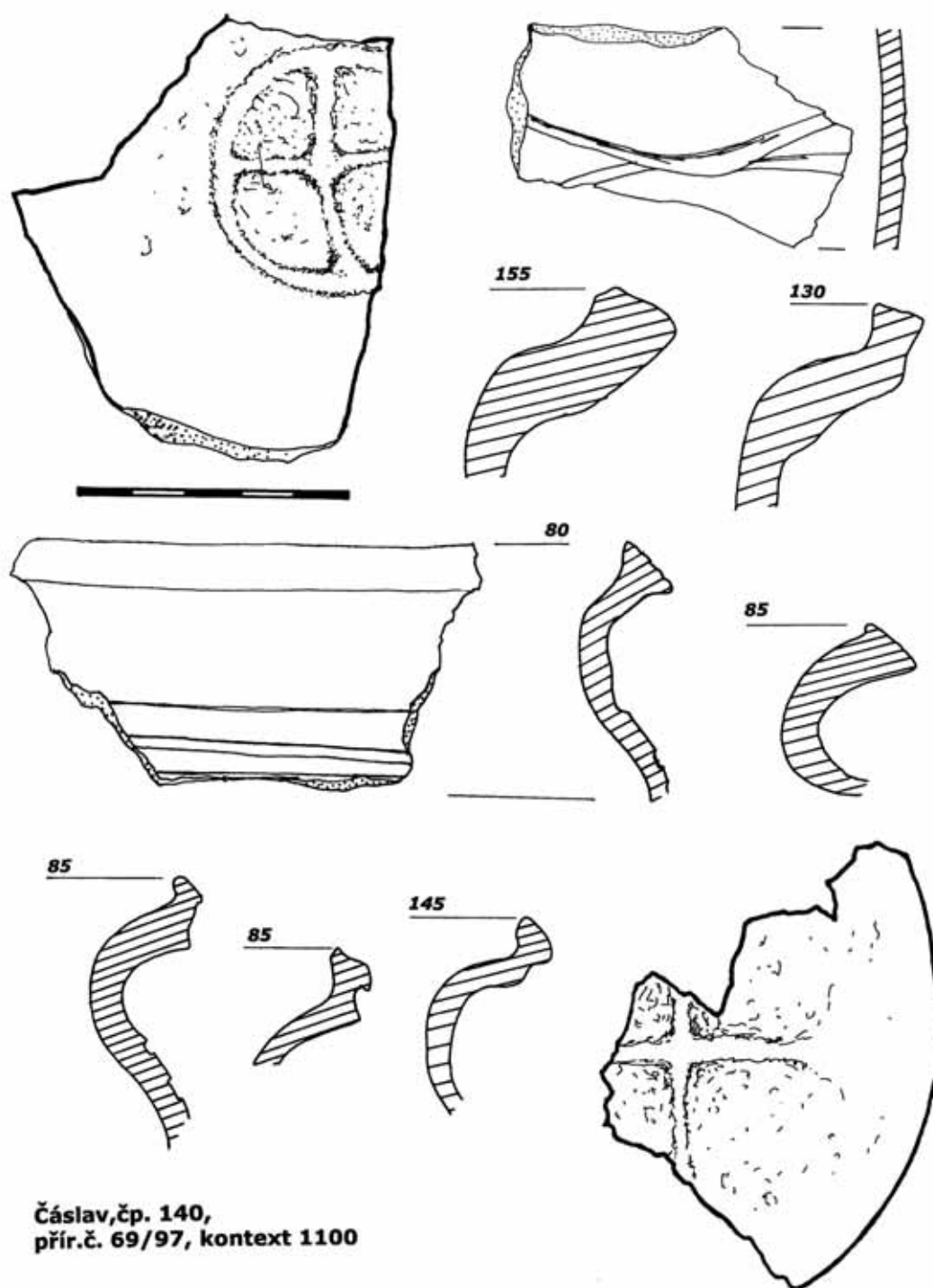
Prostoru, který mohl být součástí bývalého areálu kláštera, se dotkly pak již pouze drobnější záchranné archeologické výzkumy, realizované v letech 1993 (Tomášek 1997), 1999 (Tomášek 1999) a 2000 (Tomášek 2000). Dalším byla dokumentace kanalizační přípojky evangelické fary v roce 2004 a stejná stavební akce se dotkla také fary katolické, ležící nedaleko tzv. Žižkovy branky.

Prvním z realizovaných záchranných archeologických výzkumů byla dokumentace výkopu kanalizační přípojky k čp. 140 v roce 1993 (viz **obr. 4**). Odhalená stratigrafie je velmi jednoduchá. Výzkum však přinesl velmi zajímavý archeologický materiál v podobě zlomků keramických nádob (viz **obr. 5**) datovatelný do 13.–14. století (Tomášek 1997).

Druhým záchranným archeologickým výzkumem byl výzkum na ploše budoucí přístavby čp. 140 (bývalý učitelský ústav, dnes Diakonie Českobratrské církve evangelické Marta). Ten zcela průkazně zachytil plochu v průběhu 13. století nezastavěnou, avšak využívanou. Interpretace nálezové situace zde připouští existenci zahrady, či prostoru, který mohl být zastavěn lehčími konstrukcemi a využíván pro skladování. Materiál, který by doložil jakékoliv dění v 15. a 16. století, zde chybí a další horizonty se již hlásí do období raného novověku (Tomášek 1999).

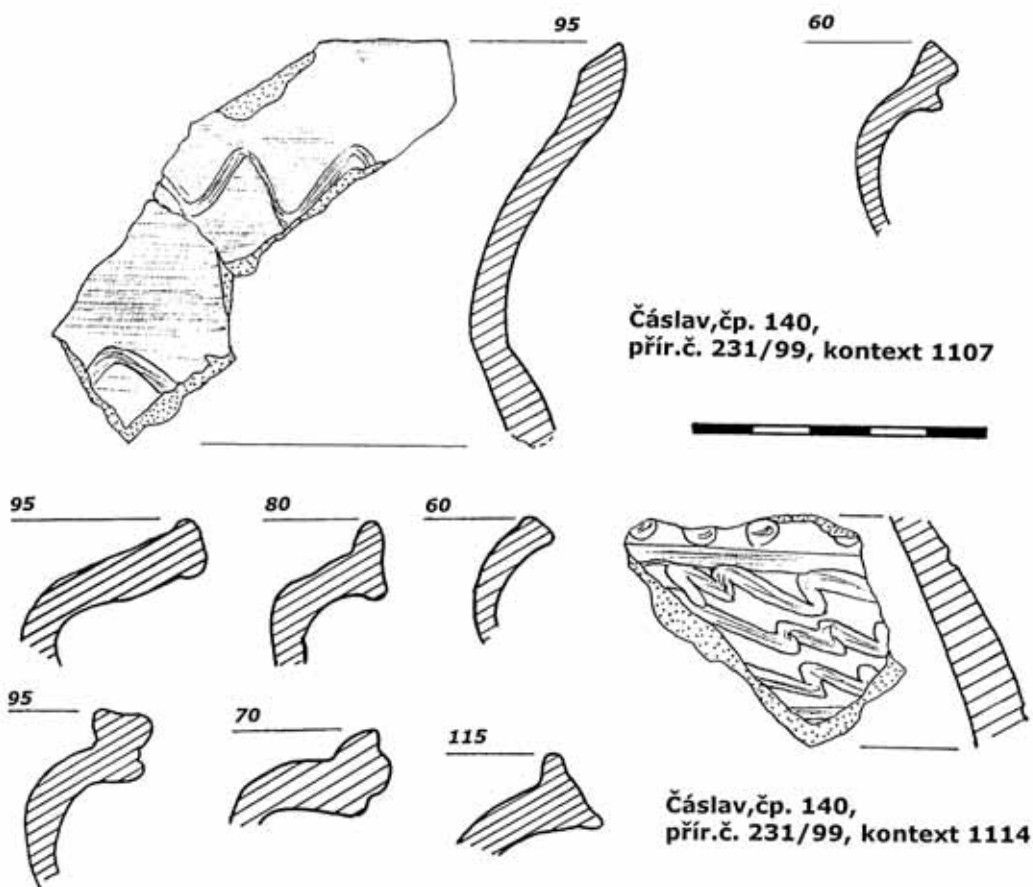
Třetí záchranný archeologický výzkum byl vyvolán plánem Diakonie Českobratrské církve evangelické zpřístupnit plochu mezi čp. 140 a evangelickým kostelem. Předpokladem byly terénní úpravy současného povrchu a vybudování sítě na stavebních parcelách 99/1 a 99/2 a pozemku 90/1 při čp. 139. Úkolem archeologického výzkumu bylo odpovědět na otázku, nakolik může být současný reliéf povrchu změněn, aby nedošlo k výraznějšímu poškození archeologických terénů. Tomu měl napomoci řez položený kolmo na čtvercovou věž opevnění (**obr. 6**). Druhou sondou jsme položili přímo k hradební zdi. V souvislosti s touto akcí byl ještě dokumentován profil v nedaleko ležícím domě čp. 175 (tzv. Spáčilova vila).

Obr. 4
Výběr keramických zlomků,
datovatelných do 13. století
ze vzorkování výkopu pro kanalizaci
v čp. 140 v roce 1993.
Kreslil M. Tomášek.

Obr. 5

Výběr keramických zlomků, datovatelných do 13. a 14. století z výzkumu v čp. 140 v roce 1999. Kreslil M. Tomášek.

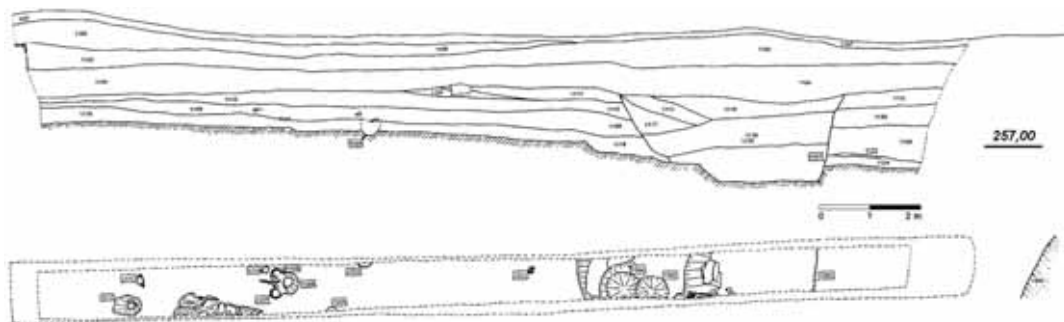

Sondáž v blízkosti čp. 139 a 140 vyloučila existenci horizontů, které by mohly souviset se zdívkou budov kláštera, ale přinesly zajímavé doklady hmotné kultury (obr. 7, 8, 9). U čp. 175 však byly kromě již známých nálezů gotických architektonických článků evidovány dva dosud neznámé architektonické fragmenty, které byly interpretovány jako sokly ústupkového gotického portálu. Jejich rozměry a váha je znemožnilo otočit profilací vzhůru a jsou argumentem pro to, že byla vyloučena jejich profánní funkce a hlavně jejich transport na delší vzdálenost po zániku objektu, jehož byly součástí (obr. 10; Tomášek 2000).

Dalším drobným záchranným archeologickým výzkumem byla dokumentace výkopu pro kanalizační přípojku k čp. 1307 (evangelická fara) v roce 2004. Byly zde realizovány tři drobné výkopy. První z nich, asi 5 m dlouhý, poskytly ve vrstvě 1102 (černošedozelená s drobnými úlomky mazanice a uhlíků) keramický materiál (12 zlomků) datovatelný do 13. století. Tato vrstva ležela prakticky již na podložní rule (v hloubce přibližně 1,75 m) a na jejím zvětřalém povrchu. V zahradě ležel druhý z výkopů (přibližně 3 × 1,8 m), kde byl dokumentován zbytek zdiva 2900 a zejména část vrstvy 2001. I z ní (tmavošedá až černá s uhlíky) pocházejí nálezy datovatelné přibližně do přelomu 13. a 14. století (66 zlomků a hrot střely do kuše). Také vrstva 2003 (světle žlutá, jílovitá) poskytla nečetný materiál (4 zlomky okrajů nádob), které lze datovat do 14. století. Třetí výkop dosáhl hloubky 2,2 m, kde bylo dokumentováno rulové podloží. Ze vzorkování 0,4 m širokého profilu pochází pouze jeden zlomek tzv. Kutnohorského poháru. Tento tvar bývá datován převážně do druhé poloviny 14. století (vrstva 3005 – šedá s hojným výskytem slídy; Tomášek – Starý – Šanderová 2004).

6) Městské muzeum a knihovna
Čáslav, podsírká archeologie,
doprovodná dokumentace.

Posledním nevelkým archeologickým výzkumem realizovaným v okolí místa, kde pravděpodobně stával minoritský klášter, byla stavba kanalizační přípojky v katolické faře (čp. 186). Také zde byly dokumentovány jednotlivé keramické zlomky středověkého stáří. 6)

Obr. 6

Řez a půdorys sondy č. 1, zázemí čp. 139, výzkum roku 2000. Kreslil M. Tomášek.

Obr. 7
Ozdobná střenka nože vyrobená z kosti představující zajíce (?) – zázemí čp. 139, výzkum roku 2000. Foto J. Šanderová.

Obr. 8
Bronzová přezka – zázemí čp. 139, výzkum roku 2000. Foto J. Šanderová.

Obr. 9
Bronzový závěsek (?) – zázemí čp. 139, výzkum roku 2000. Foto J. Šanderová.

Závěrečná interpretace získaných poznatků

Co tedy lze vyvodit z výpovědi písemných, archeologických a dalších pramenů (obr. 11) o poloze a stavební podobě minoritského kláštera? Realizovaná analýza prvních zmínek o domech vznikajících po roce 1522 v jihozápadní části města naznačuje, že prostor byl zastavován poměrně pomalu a ne intenzivně. Na Willenbergově veduté města z roku 1602 vidíme v těchto místech nepravidelnou zástavbu, avšak bez zřetelných trosků kláštera. Ty by mu, jako bystrému pozorovateli, jistě neunikly. Ještě koncem 18. století ale zřejmě existovaly místy viditelné zbytky klášterních budov, které předznamenaly doporučení čáslavským, aby dokumentovali architektonické články z kláštera, kdyby snad měl být ještě někdy obnoven (Čermák 1894, 32). V každém případě je tzv. císařský otisk stabilního katastru z roku 1841 nezachycuje vůbec.

Zajímavé je jednotné svědectví pěti drobných archeologických akcí, které v prostoru byly realizovány. Jejich výsledky totiž nikde nezachytily pozůstatky parcelní sítě. Téměř vždy však zachycují půdní typ obohacený zlomky keramiky 13. a 14. století, a to jak směrem východním, tak i západním. Je možno uvažovat o rozlehlé klášterní zahradě? Nebo celá tato část při hradbách zůstala až na práh novověku nezastavěná? Pravděpodobnější se zdá možnost druhá. Připomeňme výsledky dokumentace statických sond u hradeb i výzkum hrnčičen realizovaný již Klimentem Čermákem, které byly situovány při hradbách v zázemí dnešního čp. 125 a 126 (Čermák 1914, 47–50). Připomeňme také poznatky z jiných královských měst, např. Berouna (Ježek 1994, 244–252). Co se týká situování vlastního konventu, dospěli jsme k názoru, že nejpravděpodobněji stával v prostoru mezi dnešní tzv. Spáčilovou vilou (čp. 175) a českobratrským kostelem. V tomto prostoru však dosud neproběhl žádný dostatečně rozsáhlý archeologický průzkum, který by umožnil konfrontaci našich předpokladů a skutečnosti. V tomto případě si však musíme položit také otázku, zda mezi hradbami a uliční čarou byl dostatek prostoru pro výstavbu chrámu a konventních budov. Již na první pohled je zde totiž méně místa, než v jihozápadní části bloku, kam byl podle dosavadních poznatků klášter kladen. V této situaci nám nezbyvá, než se uchýlit ke známým praktikám, ze kterých minorité vycházeli při stavbě svých konventů. Velikost chrámu odvozovali z biblického popisu chrámu Šalamounova, pro loď tak byla výchozí šířka 20 českých loktů (přibližně 11,8 m) a délka činila zhruba dvojnásobek (tj. asi 23,6 m). Chrám byl, pokud to situace dovozovala, po pravé straně konventu. Konvent sám pak měl většinou čtyřkřídlovou dispozici a jeho velikost byla odvozována od uvažovaného počtu jeho obyvatel a významu řeholního domu. I když prostorové nároky minoritů byly nemalé (uvádí se celý o rozměrech přibližně

Obr. 10
Ostění portálu na zahradě domu čp. 175. Foto M. Tomášek.

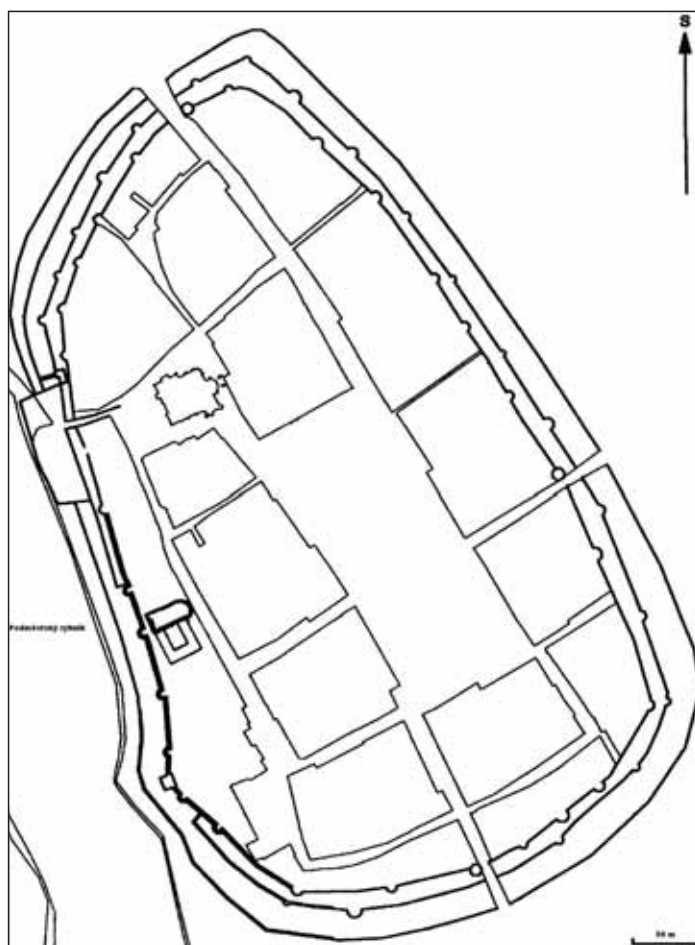

6 × 12 loktů) tj. asi 3,5 × 7 m, refektář široký 12 loktů, o délce nemluvě), je v námi uvažovaném místě dost prostoru na to, aby zde nemuseli příliš slevovat ze svých prostorových požadavků. Do uvažovaných míst se tak teoreticky mohli vejít orientovaný konventní chrám s požadovanými rozměry zhruba 12 × 24 m, po jeho levé straně dostatečně velký čtyřkřídlový konvent i s rajsskou zahradou a jižně od něj byl dostatek místa pro případné hospodářské zázemí (obr. 12).

O stavební podobě nemůžeme však ani nyní říci mnoho nového. Četnost i kvalita architektonických článků, které evidujeme, však svědčí pro to, že klášter patřil nepochybně mezi nejvýstavnější budovy Čáslavi 14. století.

Obr. 11
Mapa Čáslavi s vyznačenými terénními akcemi, zmíněnými v textu, vkreslená do mapy stabilního katastru z roku 1839. 1 = čp. 140, výkop pro kanalizaci 1993; 2 = čp. 140, dostavba areálu; 3 = čp. 1439, sondáž v zázemí; 4 = za čp. 175, výkop pro bazén v zahradě tzv. Spáčilovy vily; 5 = čp. 1307, evangelická fara, inženýrské sítě; 6 = čp. 186, katolická fara, inženýrské sítě.

Obr. 12
Mapa města Čáslavi s hypotetickou polohou minoritského kláštera. Zpracovali J. Starý a J. Šanderová.

Prameny a literatura

BIERNACKI, K. 1988

Speculum minorum. Krakow.

ČERMÁK, K. 1894

O stavbě radnice čáslavské. Pamětní spis devátého sjezdu Jednoty samosprávných úředníků obecních a okresních v království českém konaného v 8. a 9. září 1894 v Čáslavi. Praha.

ČERMÁK, K. 1914

Hrnčířské dílny v Čáslavi v době renaissanční, Jubilejní musejník Čáslavský II., 47–50.

HÝBL, F. 1896

Počátky minoritů v Čechách a na Moravě, Český časopis historický II., 335–345.

JEŽEK, M. 1994

Archeologický výzkum v Berouně, Archeologické rozhledy XLVI, 244–252.

MALINA, J. ET AL. 1976

Čáslav – vývoj životního prostředí. Brno.

PAVLŮ, I. 1982

K počátkům Čáslavě I. Katalog – archeologické nálezy při městských hradbách. In: Praehistorica X – Varia archaeologica 3, 75–160.

PAVLŮ, I. 1991

K počátkům Čáslavě II. Zhodnocení archeologických dat. In: Praehistorica 18 – Varia archaeologica 5, 119–137.

SEDLÁČEK, A. 1874

Děje města Čáslavě. Praha.

SKÁLOVÁ, V. – TOMÁŠEK, M. 1996

Pozůstatky minoritského kláštera v Čáslavi. In: Sborník společnosti přátel starožitností 4, Praha, 99–104.

STARÝ J. NEDATOVANO

Četnost architektonických článků v čáslavských hradbách. Nepubl. rukopis. Čáslav: Městské muzeum a knihovna.

SVÁTEK, J. 1990

Krnovský minorita Mikuláš z Kozlí a jeho vědecké dílo, Časopis Matice moravské 109, č. 2, 235–253.

TOMÁŠEK, M. 1996

Záchranná akce v zázemí tzv. Hlaváčových domů v Čáslavi (čp. 58 a 1085). NZ: archív Archeologického ústavu Akademie věd České republiky Praha.

TOMÁŠEK, M. 1997

Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na lokalitě Čáslav, okr. Kutná Hora, čp. 140 (bývalý učitelský ústav), výkop pro kanalizaci. NZ: Městské muzeum a knihovna Čáslav, podsbirka archeologie, př. č. 73/97.

TOMÁŠEK M. ED., 1999

Čáslav – místo pro život. Svědectví archeologie. Čáslav.

TOMÁŠEK, M. 1999

Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu, provedeném na základě smlouvy č. 7048/99 na lokalitě: Čáslav, okr. Kutná Hora, čp. 140. NZ: archiv Archeologického ústavu Akademie věd České republiky Praha, č. j. 7836/99.

TOMÁŠEK, M. 2000

Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na základě smlouvy č. 764/00 na lokalitě Čáslav, okr. Kutná Hora; zázemí čp. 139. NZ: archiv Archeologického ústavu Akademie věd České republiky Praha, č. j. 9186/00.

TOMÁŠEK, M. – STARY, J. – ŠANDEROVÁ, J. 2004

Zpráva o archeologickém výzkumu provedeném na lokalitě Čáslav, čp. 1307 (evangelická fara), okr. Kutná Hora. NZ: archiv Archeologického ústavu Akademie věd České republiky Praha.

VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. 1995

Encyklopedie českých klášterů. Praha, 685.

Neue Erkenntnisse über die Lage und Bauform des untergegangenen Minoritenklosters in Čáslav

Die königliche Stadt Čáslav ersetzte im Verlauf des 13. Jahrhunderts die alte Verwaltungsburg der Přemysliden. Späte schriftliche Quellen situieren in das dort befindliche Kloster die Tagung mehrerer Ordenssynoden (1291, 1307, 1322 und 1341). Es mag also schon in der Anfangsphase der Stadt um die Mitte des 13. Jahrhunderts gegründet worden sein. Dann war es Bestandteil des Stadtorganismus bis Anfang der Hussitenkriege. Es ging spätestens im Jahre 1421 unter und wurde nie wieder erneuert. Allmählich verschwanden auch seine Trümmern, so dass wir heute nicht wissen, wo es sich genau befand. Dem Zusammentragen von Indizen für eine genauere Lokalisierung des ehemaligen Klosterareals ist der vorliegende Artikel gewidmet. Für seine Situierung in den Südostteil der Stadt, in die Nähe des einzigen viereckigen Turms der Stadtbefestigung, sprechen einige schriftliche Quellen aus früher Neuzeit. In diesem Teil der Stadt und der Stadtmauer befinden sich auch sekundär verwendete architektonische Glieder, die ohne Zweifel aus einem großen untergegangenen gotischen Sakralbau – dem Kloster stammen. Archäologische Grabungen waren hier keineswegs groß. Ihre Ergebnisse sind seltenerweise einheitlich. Nirgendwo wurden nämlich Reste des Parzellennetzes entdeckt. Fast immer dokumentieren sie aber einen Bodentyp, der Keramikfragmente aus dem 13. und 14. Jahrhundert enthält, und zwar sowohl in östlicher als auch westlicher Richtung. Kann man an einen ausgedehnten Klostergarten denken? Oder blieb dieses ganze Gelände an der Stadtmauer bis zur Neuzeit unbebaut? Wahrscheinlicher scheint die zweite Möglichkeit zu sein. Was die Situierung des eigenen Konvents betrifft, gelangten wir zur Schlussfolgerung, dass es höchstwahrscheinlich im Raum zwischen der heutigen sog. Spáčil-Villa (Nr. 175) und der Kirche der Böhmischer Brüder gestanden war. In diesem Raum wurde jedoch bisher keine gründliche archäologische Grabung durchgeführt, die eine Konfrontation unserer Annahmen und der Realität ermöglichen würde. Über die Bauform kann man auch jetzt nicht viel Neues sagen. Die Häufigkeit und Qualität architektonischer Glieder, die uns zur Verfügung stehen, zeugt aber davon, dass das Kloster ohne Zweifel zu den schönsten Gebäuden von Čáslav im 14. Jahrhundert gehörte.

Bildbeschreibungen

Abb. 1
Gewölbekonsole mit knieförmiger
Unterschneidung in der Stadtmauer
(Foto J. Šanderová).

Abb. 2
architektonische Glieder
aus dem Lapidarium
des Stadtmuseums und Bibliothek
in Čáslav (Foto J. Šanderová).

Abb. 3
architektonisches Glied
aus dem Hinterland des Hauses
Nr. 139 (Foto J. Šanderová).

Abb. 4
Auswahl von Keramikfragmenten,
die in das 13. Jahrhundert datiert sind,
aus dem Kanalisationsaushub
in Nr. 140 im Jahre 1993
(Zeichnung M. Tomášek).

Abb. 5
Auswahl von Keramikfragmenten,
die in das 13. und 14. Jahrhundert
datiert sind, aus der Grabung in Nr. 140
im Jahre 1999 (Zeichnung M. Tomášek).

Abb. 6
Schnitt und Grundriss des Suchschnitts
Nr. 1 im Hinterland des Hauses Nr. 139,
Grabung im Jahre 2000
(Zeichnung M. Tomášek).

Abb. 7
Verzierter knöcherner Messergriff in Form
eines Hasen (?) – Hinterland des Hauses
Nr. 139, Grabung im Jahre 2000
(Foto J. Šanderová).

Abb. 8
Bronzeschnalle – Hinterland
des Hauses Nr. 139, Grabung im Jahre
2000 (Foto J. Šanderová).

Abb. 9
Bronzeanhänger (?) – Hinterland
des Hauses Nr. 139, Grabung im Jahre
2000 (Foto J. Šanderová).

Abb. 10
Portalschlag im Garten des Hauses
Nr. 175 (Foto M. Tomášek).

Abb. 11
Karte von Čáslav mit bezeichneten
Terrainaktionen, die im Text erwähnt
werden, in die Karte des Urkatasters
aus dem Jahre 1839 eingetragen.
1 = Nr. 140, Kanalisationsaushub
im Jahre 1993; 2 = Nr. 140, Ergänzung
des Areals; 3 = Nr. 1439, Sondierung
im Hinterland; 4 = hinter Nr. 174, Aushub
für Schwimmbecken im Garten
der sog. Spáčil-Villa; 5 = Nr. 1307,
evangelische Pfarre, Versorgungsnetze;
6 = Nr. 186, katholische Pfarre,
Versorgungsnetze.

Abb. 12
Karte von Čáslav mit hypothetischer
Lage des Minoritenklosters (bearbeitet
von J. Starý und J. Šanderová).